

ЕВОЛЮЦІЯ ВИБОРЧОГО ПРАВА В США В КІНЦІ XVIII - XIX СТ.

ЛЕВЧУК Марія В'ячеславівна - кандидат юридичних наук, асистент кафедри історії права та держави Київського національного університету ім. Т.Шевченка

Розглянуто питання становлення виборчих прав в США з часу прийняття Конституції США до кінця XIX ст. Показано, які обмеження у виборчих правах запроваджувались штатами для усунення чорношкірого населення від процесу виборів.

Ключові слова: виборче право в США, Конституція США, поправки до Конституції США, обмеження виборчих прав.

Виборча система США є однією з найдавніших серед реально діючих систем народного представництва. Її основні риси були сформовані в кінці XVIII ст., у подальшому піддавались удосконаленню та змінам, проте суттєвих кардинальних перетворень так і не відбулося.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, які торкаються виборчого права в США, історії його становлення, дає підстави стверджувати, що в сучасній історико-правовій науці вкрай мало праць, які б комплексно розглядали питання еволюції виборчих прав у США. Звичайно, окремі аспекти цієї проблеми аналізуються в загальному контексті дослідження історії розвитку держави і права США, становлення її правової системи, проте спеціально-наукові розвідки з означеної проблематики майже відсутні.

У 1787 році представники 13 штатів зібралися у Філадельфії для того, щоб переглянути статус конфедерації. У результаті засідань Конвенту був не тільки переглянутий статус союзу, але і вироблена Конституція нової держави. 13 вересня 1788 року Кон-

тинентальний Конгрес прийняв резолюцію про введення Конституції в дію. 4 березня 1789 року почали роботу нові федеральні органи влади, які були створені відповідно до нової Конституції.

Конституція 1787 року не містила розділу, присвяченого правам і свободам американських громадян. У ній були лише викладені загальні положення про судові гарантії, статус і права громадянина в дусі суворой законності.

Сама ж ідея гарантованості громадянських прав походила від Декларації незалежності 1776 р., тому вже в процесі ратифікації штатами Конституції було озвучено питання про необхідність доповнення ухваленого тексту положеннями про громадянські права.

25 вересня 1789 конгрес прийняв перші дванадцять поправок. 15 грудня 1791 десять з них були ратифіковані штатами відповідно до процедури, встановленої ст. V Конституції. У Біллі про права були відображенні основні демократичні права і свободи, які були відомі світовій конституційній практиці того часу, в ньому знайшли закріплення основні політичні, особисті і процесуальні права. Ці права, як зазначає Б.А. Ширяєв, розглядалися як необхідність для безпечного існування особи в політично організованому суспільстві, а також для участі її у справах, що становлять спільний інтерес¹.

¹ Ширяев Б.А. Политическая борьба в США 1783—1801 гг. Л.: Изд-во ЛГУ, 2001. – С. 147.

Звернімось до аналізу виборчого права США після прийняття цих важливих конституційних документів. Відповідно до Конституції США, виконавчу владу в країні здійснював президент спільно з віце-президентом, посади яких є виборними. Обрання президента входило в компетенцію спеціальної колегії виборщиків, яку кожен штат мав право сформувати і яка чисельно дорівнювала кількості сенаторів та членів палати представників, що представляли даний штат у Конгресі США. Порядок обрання виборщиків в 13 штатах регламентувався місцевими конституціями і законами штатів. Конгрес мав право визначити дату обрання виборщиків, а також день – єдиний день проведення виборів в усіх штатах. Таким чином, колегії виборщиків обирались законодавчими зборами штатів, загальним голосуванням виборців, вибори проводились за виборчими округами, що створювались у межах кожного штату.

Для перемоги на виборах кандидат у президенти повинен був отримати просту більшість голосів виборщиків. Особа, що зайняла друге місце за підсумками голосування, ставала віце-президентом.

Конституція містила ряд вимог до кандидата на посаду президента Сполучених Штатів. Перш за все, він повинен був бути громадянином цієї країни: або за правом народження, або прийняти громадянство до видання Конституції 1787 р.; повинен був проживати на території Штатів не менше 14 років та бути не молодшим 35 років. Конституція не встановлювала для кандидатів у президенти ніяких інших цензів, крім вікового і осілості, хоча на стадії розробки основного закону вносились пропозиції встановити для них високий майновий ценз: наявність власності, вартістю не менше 100 000 доларів. Не було встановлено обмежень, пов'язаних з його віросповіданням, а також будь-яких інших додаткових вимог.

Отже, формально президент Сполучених Штатів обирався колегією виборщиків, але вже на ранніх етапах формування американської виборчої системи склався порядок, за якого виборці не могли голосувати, керуючись своїми власними переконання-

ми, вони повинні були реалізувати волю своїх виборців.

Визначення порядку виборів членів нижньої палати Конгресу США відносилось до прерогативи штатів. Конституція встановила хоч і загальні, але суттєво важливі правила. Обрання представників повинно було здійснюватися мешканцями окремих штатів, причому виборці в кожному зі штатів повинні відповідати вимогам, які висувуються до виборців найбільш численної палати легіслатури штату. Ця норма орієнтувала виборче законодавство штатів на розвиток демократичних принципів, оскільки вимоги, які ставились до громадян, які голосували на виборах до нижніх палат місцевих легіслатур, традиційно були найменшими у порівнянні з цензами для сенаторів, губернаторів та інших посадових осіб.

Але на практиці конгресмени далеко не завжди обирались «народом штатів»: Тривалий час в п'яти штатах Нової Англії зберігалася система, за якої кандидат повинен був бути обраний абсолютною більшістю голосів, а якщо ніхто не набрав необхідної кількості, вибори переносилися в легіслатуру штату.

Для членів палати представників встановлювався віковий ценз у 25 років, наявність американського громадянства строком не менше 7 років. Вводилося правило, за яким у момент обрання, кандидат повинен був проживати у тому штаті, від якого він балотувався в Конгрес. Перевибори складу палати представників відбувались кожні два роки, але при цьому не було обмежено кількість строків, протягом яких одна особа могла виконувати обов'язки конгресмена².

Право обирати членів верхньої палати Конгресу США – сенаторів отримали легіслатури штатів, вони ж встановлювали відповідну виборчу процедуру. При цьому в конституції містилася норма, згідно з якою «Конгрес у будь-який час може за допомогою прийняття закону встановити або змінити ці правила, за винятком тих, які стосуються місця проведення виборів сенаторів». З тих пір по сьогоднішній день кожен штат має рівне представництво в сенаті – два міс-

² Bloom S. The story of the Constitution. Washington, 1986.- P. 95.

ця, незалежно від чисельності населення, розмірів території та інших факторів. Строк повноважень сенаторів був визначений у 6 років з можливістю необмеженого переобрання надалі. Для верхньої палати Конгресу, так само як і для нижньої, був передбачений принцип ротації: «Як тільки сенатори зберуться після перших виборів, вони повинні бути розділені на три, по можливості чисельно рівні групи. Місця сенаторів першої групи стають вакантними після закінчення другого року, другої групи – після закінчення четвертого року і третьої групи за закінчення шостого року, так щоб Сенат міг переобиратися на одну третину кожні два роки». Для того щоб уникнути зосередження ряду відповідальних повноважень у руках обмеженого кола осіб, автори конституції США встановили правило, за яким «ні сенатор, ні представник протягом терміну, на який вони обрані, не можуть бути призначені на будь – яку іншу громадську посаду». Кандидат, який претендує на посаду сенатора, повинен був не менше 9 років перебувати в американському громадянстві, проживати в тому штаті, від якого він обирається, й досягти тридцятирічного віку.

Отже, як видно, Конституція Сполучених Штатів Америки лише в загальному окреслювала порядок виборів, не торкаючись закріплення виборчих прав громадян, не встановлювала виборчих обмежень, передаючи це питання до компетенції штатів. Відповідно, в законодавстві кожного штату містились положення, що регулювали порядок організації виборчого процесу, встановлювали вимоги до виборців, головними з яких були стать, вік, майновий ценз, ценз осілості тощо.

Основні зміни у виборчому праві США сталися у другій половині XIX ст., коли Конституція США була доповнена трьома поправками – XIII – відміна рабства (вступила в силу 18.12.1865 р.). XIV поправка – надавала колишнім рабам права громадян США та забороняла штатам обмежувати права громадян (28.07.1868 р.) і XV – забороняла обмеження право голосу за ознакою раси або кольору шкіри (30.03.1870 р.).

XIII поправкою до конституції США скасовувалось рабство. Проте влада США, від-

мінюючи інститут рабовласництва, аж ніяк не мала наміру наділяти звільнених рабів правами, що забезпечують участь у політичному житті країни. Так, чорношкірі були звільнені від рабства лише формально і не отримали громадянських прав на рівні з «білим» населенням.

Як зазначають дослідники, південні штати відмовляли чорношкірим у громадянських правах, посилаючись на рішення Верховного суду у справі *Scott v Sandford* у 1857 р. Як вбачається зі змісту даного рішення, правами громадян в США користуються лише ті особи, які народились в США і є нащадками «осіб, визнаних в момент прийняття Конституції громадянами, які існували на той час у штатах», а також особи, які народились за межами США, але переселились до них і були натуралізовані належним чином³. Таким чином чорношкірі, якщо вони не були нащадками осіб, які вважались вільними в момент прийняття Конституції США, не мали права отримання громадянства США.

Лише в 1869 р. Конгрес прийняв XV поправку до конституції, яка надала чорним рівні з білими права. Вона була ратифікована в 1870 р. і наголошувала: «Право громадян Сполучених Штатів не повинно заперечуватися чи обмежуватися Сполученими Штатами або окремими штатами на підставі раси, кольору шкіри або у зв'язку з колишнім перебуванням у підневільному стані».

Закон про громадянські права 1870 р. і ряд інших законів мали на меті реалізувати гарантії, що містилися в XV поправці до конституції щодо расової дискримінації у сфері виборчих прав. Однак положення цієї поправки, як зазначає дослідник історії США Н.Н. Бояховітинов, «були протягом століття мертвими для колишніх рабів»⁴.

Ігноруючи XV поправку до конституції, Південні штати всіляким чином блокували участь чорношкірого населення у виборах, встановлюючи безліч перепон: податок на право участі у виборах, ценз грамотності та ценз спорідненості. Розглянемо їх детально.

³ Мишин А.А., Власихин В.А. Конституция США: политико-правовой комментарий: М. – 1985. – С. 288.

⁴ История США. Т 1: 1607- 1877/ Отв. ред. Н.Н. Бояховитинов. – М., 1983. – С. 155.

Першою перешкодою, що серйозно обмежила кількість чорношкірих виборців, стало введення виборчого податку. Сотні тисяч афроамериканців матеріально вважались малозабезпеченими і не могли сплачувати такий податок, віддаючи перевагу неучасті у виборах.

Друга перепона, ще більше скоротила кількість чорношкірих виборців, з появою в південних штатах цензу грамотності. Відповідно до цензу, південні громадяни, які претендували на отримання право голосу, повинні були вміти прочитати конституцію штату або федерації, а інколи пояснити зміст прочитаного. Даний ценз вдарив і по частині «білих» виборців, але все ж найбільшу втрату понесли чорношкірі громадяни: згідно зі статистикою, яку приводить В.В. Согрін, кількість неграмотного білого населення в різних штатах коливалось від 8% до 18%, а серед афроамериканців від 40% до 60%⁵.

Обмеженням право голосу також став введений у деяких штатах ценз спорідненості, в історію він увійшов під назвою «дідівський закон», за яким майбутній виборець повинен був довести, що даним правом користувався його дід, звісно, чорношкірі громадяни не мали можливості надати такі докази.

Усі ці обмеження надавали чиновникам, які відповідали за реєстрацію виборців, необмежені можливості відмовляти в реєстрації чорношкірим громадянам. Прихильники та автори нових цензів відкрито заявляли, що їхня мета обмежити право голосу чорношкірого населення.

Верховний суд США фактично підтвердив правомірність виборчих цензів. У рішенні у справі «Вільямс проти Міссісіпі» в 1898 р. суд заявив, що ценз грамотності, якщо він застосовується до всіх громадян, які виявили бажання зареєструватися в якості виборця і відсутні докази його дискримінаційного використання, не суперечить поправці XV⁶.

Таким чином, XV поправка до конституції залишалася на папері, і більшість чорношкірого населення майже протягом сто-

ліття була фактично позбавлена можливості брати участь у виборчому процесі.

Обмеження виборчих прав у південних штатах США нанесли відчутний удар і по «білим» американцям з нижніх соціальних шарів населення країни. Кількість «білих» виборців на Півдні внаслідок введення податку на право взяти участь у виборах, а також цензу грамотності скоротилось майже вдвічі.

Загальне скорочення електорату в південних штатах характеризувалося такими даними: в 1876-1892 рр. для участі в президентських виборах зареєстровано 64 % дорослого чоловічого населення, в 1900-1916 рр. ця цифра зменшилась до 32%, а в 1920-1924 рр. до 20%⁷. Участь у виборах стала доступною тільки виключно білим американцям з вищого і середнього класу.

Широко масштабна практика відсторонення чорношкірого населення від участі в політичному житті тривала аж до кінця 50-х років XX ст. Усі ці роки «легальними» формами дискримінації на виборах були різноманітні цензи, активне використання методів фізичної розправи, залякування негрівського населення в південних штатах.

Таким чином, виборче право Сполучених штатів Америки формувалося протягом декількох століть, набувши сучасних демократичних рис тільки в кінці XX ст. На процесі еволюції виборчого права в США позначились державотворчі трансформаційні процеси та загальний розвиток американського суспільства. Прийняття Конституції США в цілому активізувало процес закріплення виборчих прав громадян США, проте основного поштовху боротьбі за закріплення на конституційному рівні рівноправності у виборчих правах надали події періоду Громадянської війни в США та активізація руху за виборчі права після її завершення.

На різних етапах еволюції виборчої системи існували певні цензи для виборців, які були запроваджені відповідними штатами для подальшого усунення певних верст населення від участі у виборах. Достатньо відзначити, що до прийняття XV поправки до конституції США (1870р.) в країні було від-

⁵ Согрін В.В. Политическая история США XVII-XX вв.-М.:Изд-ство «Весь Мир», 2001. – С.166.

⁶ А.А. Мишин, В.А. Власихин. Вказ. праця. – С.306.

⁷ Согрін В.В. Вказ. праця. – С. 167.

сутнє федеральне законодавство, що регулювало порядок надання активного виборчого права.

Головну роль у правовій регламентації виборів відігравали штати, а не федерація. У первісному тексті Конституції США містилось положення (ст.1 розділ 2), відповідно до якого «виборці кожного із штатів повинні відповідати певним вимогам, які встановлені для виборців найбільш чисельної палати Законодавчого зібрання штату». Мова йшла про виборців, які брали участь у виборах палати представників. Таким чином, визначення порядку надання активного виборчого права на всіх виборах, і в штатах, і федеральних, було віднесено Конституцією до компетенції штатів.

Прийняття поправок до Конституції в ході Громадянської війни в США тільки загострили протиріччя у сфері виборчих прав. У подальшому було прийнято декілька поправок, які розширювали склад виборчого корпусу: в 1920 р. ХІХ поправка надавала виборчі права жінкам, в 1964 р. відповідно з ХХІV поправкою був відмінений виборчий податок, а в 1971 р. ХХVІ поправка змен-

SUMMARY

The article deals with the question of the formation of voting rights in the United States since the adopting of the US Constitution until the late 19th century. The author shows the restrictions in the suffrage introduced states to eliminate the black population to participate in elections.

шила віковий ценз з 21 до 18 років.

Суттєвим досягненням демократичних сил США було прийняття Конгресом законів про громадянські права 1957, 1960, 1964 і 1968 рр., а також законів про виборчі права 1965 і 1970 рр. Головною цілю прийняття цих законів було розширення і забезпечення виборчих прав чорношкірого населення, жінок, крім цього, фактично був відмінений ценз грамотності, різко скорочений ценз осілості на федеральних виборах, віковий ценз.

Історія боротьби за реалізацію виборчих прав наочно показує, наскільки важкий і довгий шлях пройшло американське суспільство від проголошення і закріплення на папері до реального втілення конституційних декларацій у життя.